

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie a patopsychologie

Vendula Kubartová

Poruchy vztahové vazby

Bakalářská práce

Olomouc 2020

Vedoucí práce: PhDr. Jana Kvintová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně pod odborným vedením PhDr. Jany Kvintové, Ph.D. a použila jen prameny uvedené v bibliografických zdrojích.

V Olomouci dne 23.11.2020

Vendula Kubartová

Poděkování

Děkuji PhDr. Janě Kvintové, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce a za poskytování cenných rad. Také děkuji svým blízkým za obrovskou podporu.

Obsah

Úvod.....	1
1 Cíle.....	3
2 Historie.....	4
2.1 Vznik a vývoj vztahové vazby	4
2.2 Etologie Konrada Lorenze.....	7
2.3 Pokusy s opicemi	7
3 Typy vztahové vazby	9
3.1 Jistá - bezpečná vazba.....	10
3.2 Nejisté typy vazeb	10
3.3 Nové členění vztahové vazby	13
4 Vztahová vazba ve vztahu učitel a žák	16
5 Terapie poruch vztahové vazby	20
5.1 Terapeutická práce s klienty	20
5.2 Typy terapií poruch vztahové vazby	21
6 Důsledky spojené s poruchami vztahové vazby	25
6.1 Poruchy příjmu potravy	25
6.2 Fobie ze školy.....	26
6.3 Agrese a agresivita.....	27
6.4 Růstová retardace	29
6.5 Disociace a delikvence	29
7 Poznatky a teorie z neurobiologického hlediska.....	30
8 Diskuze	33
9 Závěr	36
10 Souhrn	37
Seznam použité literatury.....	38
Přehled obrázků	42

Úvod

V rámci této bakalářské práce teoretického typu, která je zpracována na téma Poruchy vztahové vazby, se autorka snaží srozumitelným způsobem přispět k rozšíření povědomí o tomto tématu mezi budoucí učitele mateřských a základních škol. Tento typ práce, tzv. literature review, shrnuje dosavadní poznatky o daném tématu a v rámci syntézy těchto relevantních informací a tomuto tématu odpovídajících výzkumů se pokouší o kritické zhodnocení v mezích, které tento typ kvalifikační práce umožňuje.

Ačkoli by se mohlo zdát, že toto téma patří jen do psychologie, opak je pravdou. Poruchy vztahové vazby se prolínají více disciplínami a jednou z hlavních je pedagogická. Právě pedagogové mohou přispět k podchycení problémů, kterých si u dětí všimnou, a zařadit tak včasnou a účelnou prevenci. Teorie vztahové vazby by zasloužila více pozornosti, protože má vliv na vývoj jedince do budoucna.

Bakalářská práce se dělí na šest kapitol. V první kapitole o historii a vývoji je čtenář seznámen s teorií základů vztahové vazby dle Johna Bowlbyho. Dále je zde popsán vývoj citového pouta dítěte k primární vztahové osobě, kterou je ve většině případů matka. Druhá kapitola je o hlavní kategorizaci vztahové vazby dle Marie Ainsworthové, doplněné o dezorganizovanou vazbu. Do této kapitoly jsou zařazeny i další nové dělení typů vztahových vazeb dle jiných autorů. Ve třetí kapitole se zabýváme tématem vztahu mezi učitelem a žákem z pohledu vztahové vazby. V následující kapitole se čtenář seznámí s možnými terapiemi, kde je pozornost věnována především Dyadické vývojové psychoterapii (Dyadic Developmental Psychotherapy), ale také Pessu Boyden psychomotorické psychoterapii (Pesso Boyden System Psychotherapy); terapii Dívej se, čekej a div se (Watch, Wait and Wonder) a Programu ABC (The Attachment and Biobehavioral Catch-up). Závěrečné dvě kapitoly se věnují jednak možným důsledkům poruch vztahové vazby a také seznamují s novějšími přístupy ve zkoumání tohoto tématu, a tím jsou poznatky o attachmentu z neurobiologického hlediska.

Při zpracování se odvoláváme na základní bibliografické prameny týkající se attachmentu. Práce je doplněna autorkou vytvořenými komentáři, které se vztahují k prezentovaným teoretickým tezím, avšak jedná se o subjektivní postřehy autorky. Čtenáři zprostředkovávají a přibližují možné praktické ukázky. A také je doplněna názornými grafy vlastní tvorby, které

vizuálně doplňují teoretické poznatky. V diskuzi se autorka pokouší kriticky zhodnotit a analyzovat prezentované poznatky.

Věříme, že toto shrnutí teoretických poznatků by se mohlo stát základem pro výzkumnou část další autorčiny kvalifikační práce a snad i může přispět k rozšíření informovanosti o tomto tématu mezi budoucí učitele preprimárního a primárního vzdělávání.

1 Cíle

Hlavním cílem této bakalářské práce, teoretického typu, je provést syntézu dosavadních poznatků týkající se problematiky vztahové vazby a následně ji kriticky zhodnotit v rozsahu, který nám umožňuje bakalářská práce.

Dílčí cíle

Můžeme vyslovit následující cíle:

- předložit dosavadní informace o vztahové vazbě týkající se historie a vývoje,
- uvést přehled typů vztahové vazby s doplněním kategorizace jiných autorů,
- uvést a popsat možnosti vybraných terapií,
- představit možné důsledky spojené s poruchami vztahové vazby,
- přiblížit vztah poruch (attachmentu) s různými teoriemi týkajícími se neurobiologie,
- na výše uvedené dílčí cíle pak kriticky zhodnotit, respektive prezentovat autorův pohled.

Výzkumné otázky

- Jaké jsou dosavadní informace týkající se historie a vývoje vztahové vazby?
- Jaké existují kategorizace vztahové vazby?
- Jaké jsou možnosti terapie?
- Jaké jsou důsledky poruch vztahové vazby?
- Jaké jsou novodobější teorie o poruchách vztahové vazby spojené s neurobiologií?

Vycházíme z Knopfa (2006), který popisuje cíl teoretického typu práce jako kritického shrnutí toho, co o daném tématu víme. Shrnuje relevantní literaturu k danému tématu a kriticky ji analyzuje, hodnotí současný stav poznání z hlediska jeho úplnosti a kvality, prezentuje autorův pohled na to, co je v současném poznání přínosné a co je méně přínosné.

V rámci prezentované práce zde uvádíme výčet nejdůležitějších autorů zabývajících se touto problematikou: Bowlby, Brisch, Vrtbovská, Winnette, Cairns, Lacinová, aj.

2 Historie

Vztahová vazba je pouto mezi dítětem a nejbližší dospělou osobou, která o dítě pečuje, většinou je to matka dítěte (Vrtbovská, 2010). Tento poznatek o teorii vztahové vazby (attachmentu) formuloval v 50. letech 20. století John Bowlby, který vycházel například z etologie Lorenze a Tinbergena, viz níže. Inspirován byl také experimenty na opicích Harryho Harlowa, o kterých se více zmiňuji v podkapitole 2.3. Teorii následně zdokonalila psychologka Mary Ainsworth, která vytvořila základy kategorizace typů vztahové vazby na základě výzkumného experimentu zvaného „Nezvyklá situace“, viz níže v kapitole 3 (*Rodiče a jejich děti*, 2019; Lečbych, 2012; Winnette, 2018). Je důležité podotknout, že vztahová vazba lze nahradit spojením citové pouto nebo anglickým pojmem attachment (Uchytlová & Viktorová, 2019). Všechny tři tyto pojmy používám v této práci.

Bowlby teorii vztahové vazby popsal na základě pozorování malých dětí, kdy zaznamenával způsob chování, prožívání a kvalitu vztahu dětí vůči jejich rodičům (Ježková & Černá, 2013; Lečbych & Pospíšilíková, 2012). Dále definoval jednotlivé vývojové fáze vztahové vazby a jim odpovídající chování dítěte. Ozřejmil přenos raných zkušeností do dospělosti (zkušenosti z prvních let života u člověka natrvalo ovlivní vztah k lidem a fungování ve společnosti) (Ježková & Černá, 2013). Definoval vztahovou vazbu jako trvalé emoční pouto s potřebou vyhledávat a udržovat blízký vztah s určitou osobou, hlavně ve stresových situacích. Uvádí, že se vazebné chování objevuje až do konce třetího roku života dítěte. Po třetím roce jsou děti schopny přijmout postupnou přirozenou separaci a cítit se bezpečně i s dalšími členy rodiny nebo v cizím prostředí. Bowlby dále zdůrazňoval dynamický pohled na formování citové vazby v průběhu života se zásadním vlivem k zážitkům a interakcím s primární vztahovou osobou z raného dětství. Byl názoru, že citové pouto k rodiči bude citovým vzorcem pro další vztahy dítěte k ostatním i k sobě samému (Doležalová, 2013). Citové pouto v nás vyvolává emoce a znamená, že se v blízkosti druhého člověka nějakým způsobem cítíme, ať už dobře nebo špatně. Lidé a věci, se kterými dítě přijde do styku, ovlivňují jeho vývoj (Vrtbovská, 2010).

2.1 Vznik a vývoj vztahové vazby

Je již známo, že utváření vztahové vazby začíná v prenatálním období. Tedy v období od početí dítěte, do jeho narození. Na toto utváření má vliv užívání léků či drog, konzumace alkoholu, vyšší míra stresu nebo infekční nemoc matky v těhotenství, ale také chtěnost či

nechtěnost dítěte (Kulísek, 2000). Již od početí dítě vnímá a je zapojeno do různých společenských interakcí (Cairns, 2013).

Po narození dítě neustále vyhledává blízkost matky. Za tuto touhu může hormon oxytocin (Brisch, 2011). „*Oxytocin je hormon lásky a sociálního života, pomáhá budovat spojení a vytvářet smysluplné vztahy*“ (Slimáková, 2015). Touha se prohlubuje projevy lásky, například v podobě objetí, a je projevována tím, že se dítě uvolní v přítomnosti matky nebo jiné vazebné osoby. Přítomnost matky dítě vyžaduje v situacích, kdy prožívá stres a neumí si s ním samo poradit (Brisch, 2011).

Bowlby (in Brisch, 2011) pohlíží na matku a dítě jako na osoby, které se vzájemně ovlivňují. Snaží se porozumět intenzivním zážitkům úzkosti u malých dětí, které byly odděleny od svých rodičů, v porovnání s dětmi, které zažívaly bezpečné citové přijetí (Doležalová, 2013). Na začátku vývoje dochází k interakci hlavně prostřednictvím očních kontaktů, doteků, hlasových projevů, úsměvů (Kulísek, 2000).

Stěžejním obdobím pro utvoření pevného citového pouta dítěte k matce (vztahové osobě) je dle Mahlerové (in Vágnerová, 2012) období mezi 6. a 9. měsícem, které se označuje jako diferenciací fáze separačně individuálního procesu. Dítě začne odlišovat matku od cizích osob a začíná chápat svou samostatnost. Kolem šestého měsíce lze pozorovat, že se dítě začíná diferencovat od matčina těla (tahání za vlasy, odstrkování se od matky v náruči). Na vrcholu manuální, taktilní a vizuální explorační tváře jsou děti kolem sedmého až osmého měsíce. Jedná se například o fascinaci předmětů na matčině obličeji (brýle, velké náušnice, řetízek). Vytvořené citové pouto se upevňuje zhruba do dvou let (Mahlerová, Pine & Bergmanová, 2006).

Vazebné chování se definuje jako pouto dítěte k matce, jež je výsledkem činnosti řady behaviorálních systémů. Individuální vývoj behaviorálních systémů je pomalý a komplikovaný. Jeho rychlost se mezi dětmi velmi liší. Je proto typické vidět chování svědčící o citové vazbě až od druhého roku života dítěte. Pokud v této době dojde k odchodu matky, aktivují se příslušné integrované behaviorální systémy. Tyto systémy se ukončují tím, že dítě matku spatří nebo ji alespoň zaslechne (Bowlby, 2010). Velmi důležitý a základní behaviorální systém je strach. Upozorňuje nás na přítomnost nebo blížící se nebezpečí (stresovou situaci). Vyvolává pocit ohrožení. Na základě tohoto blížícího se nebezpečí je aktivováno vazebné chování. Cílem je potřeba psychické a fyzické blízkosti matky nebo jiné vztahové osoby, která dítě ochrání a cítí se u ní v bezpečí (Howe, 2011). Zhruba do třetího roku zůstávají systémy velmi pohotově

aktivovány. Během dospívání se potřeba blízkosti matky snižuje. Stále zůstává pro dítě primární vazebnou osobou, ale vytváří si vztahové vazby s dalšími osobami (např. kamarády) (Bowlby, 2010).

Dle Bowlbyho (in Brisch, 2011) představuje primární vazebný systém zajištění bezpečí, lásky a jistoty pro objevování okolního světa a zabezpečuje tak jistotu přežití. Primární vazebný systém se odehrává mezi matkou a dítětem. Sekundární vztahová vazba bývá nejčastěji s otcem. Dítě tedy může mít více jak jednu vztahovou osobu (Lacinová & kolektiv, 2018). Vztahová vazba k matce, otci i ostatním členům rodiny se může lišit (Koukolík, 2013).

Poněvadž děti od narození zhruba do tří až pěti let nepřežijí bez péče dospělé osoby, jsou proto opatřeny instinktem. Ten jim říká, aby se chovaly způsobem udržujícím a zvyšujícím blízkost, ochranu a péči dospělé osoby (matky). Stejně tak dospělí jsou nastaveni k zachycování signálů dítěte a k jejich pochopení, což je důležité pro zajištění potřebné ochrany a bezpečí dítěte a předcházení potenciálně nebezpečným situacím (Goldberg, 2014).

Citové pouto si neutváří pouze dítě, ale i matka vůči dítěti. První fáze připoutání k dítěti se utváří již v průběhu těhotenství a je označována jako bonding. Je to tedy vazba rodičů k dítěti během těhotenství. Souvisí s představami o dítěti, o jeho vlastnostech, vzhledu, pohlaví, možné smrti či postižení atd. Veškeré tyto fantazie a představy hluboce ovlivňují ještě nenarozené dítě a také emocionálně ovlivňují vazbu rodičů k dítěti. Rodiče také přemýšlí nad dopady jejich vztahu po narození dítěte (Brisch, 2012). Bylo zjištěno, že utváření mléka v prsních žlázách pomáhá při utváření vztahu mezi matkou a plodem (Brisch, 2011).

Je-li dítě odloučeno od matky a během prvního roka si nenajde jinou vztahovou osobu, tak má větší sklon k poruchám chování a psychosomatózám (Rüegg, 2020). Emocionální odloučení od vztahové osoby se dá srovnat s fyzickou bolestí, je stejně intenzivní a bolestivé. Zaměnit vztahovou osobu s jinou je velmi náročné a zaměnit primární vztahovou osobu je nemožné (Brisch, 2012). Emocionální zanedbávání a nedostatečný nebo chybějící tělesný kontakt (objetí, držení za ruce) dítěti škodí a zapříčiňuje trauma. Některé další informace k psychosomatickým onemocněním naleznete v kapitole 6, v důsledcích spojených s poruchami vztahové vazby (Rüegg, 2020).

K poruchám vztahové vazby (nejistým typům) může dle Vrtbovské (2010) dojít z následujících důvodů:

- předporodní stres (např. domácí násilí),

- užívání drog, alkoholu,
- nemoc matky v těhotenství,
- komplikace při těhotenství nebo porodu,
- nedonošené dítě,
- úmrtí v rodině,
- z důvodu handicapu dítěte rodiče nezvládají péči a své emoce,
- zanedbávání,
- citové a fyzické tárání,
- sexuální zneužívání,
- domácí násilí,
- nestabilní domov,
- sociálně slabší rodina,
- opuštění dítěte,
- nemoc rodičů,
- umístění dítěte do kojeneckého ústavu,
- časté změny dětských domovů v nízkém věku.

2.2 Etologie Konrada Lorenze

Etologie je vědní obor, který se zabývá studiem chování živočichů. „*Etologie pohlíží na zvířecí a lidské chování jako na jednu z funkcí organismu a organismus je systém, jehož existence i osobitá podoba jsou dílem historického vývoje. Ten se odehrál během vývoje druhů, ve vývinu jedince a u člověka také během kulturních dějin*“ (Lorenz, 1990, str. 7). Nejdůležitější rolí v evoluci zvířat je selekce (přirozený výběr). To znamená, že vyhrají ti nejsilnější, nejschopnější a nejlepší.

Karl von Frisch, Konrad Lorenz a Nikolas Tinberg získali v roce 1973 Nobelovu cenu za etologii vysvětlení vyvolání a organizaci individuálního a sociálního vzorového chování. Jedná se o zakladatele vědního oboru etologie (Rokyta & kolektiv, 2015).

2.3 Pokusy s opicemi

Americký psycholog Harry Harlow, který se inspiroval J. Bowlbym, v letech 1957-1963 prováděl psychologické experimenty s mláďaty opic Makaky rhesus. Pro lepší představu těchto opic slouží Obrázek 1. Z jeho výzkumu vyplývá, že dítě je s matkou spojeno silnějším poutem, než potřebou výživy (Ježková & Černá, 2013)

Obrázek 1: Makak rhesus s mládětem

Zdroj: <https://www.monkeyworlds.com/rhesus-macaque/>

Výzkum Harryho Harlowa probíhal tak, že mláďata byla odebrána matkám na začátku života a žila v kleci s náhradními umělými matkami. Měla možnost výběru mezi kovovou náhradní matkou, která poskytovala potravu, a plyšovou náhradní matkou, která měla obličej (Winnette, 2018). Mláďata trávila více času s plyšovou náhradní matkou, k matce kovové se chodila pouze najíst. Zpětná vazba od plyšové náhradní matky byla velmi eliminována, proto opice zapojené do experimentu vykazovaly v dospělosti časté problémy s reprodukcí a ke svým mláďatům se chovaly agresivně.

Lidé nesouhlasili s experimenty na zvířatech, a proto byl Harry Harlow často kritizován. Poukázal ale na to, že fyzický kontakt mezi matkou a dítětem je velmi důležitý. Díky jeho pokusům dokázal, že vazebná osoba je velmi důležitá pro dítě a jeho bezpečné objevování okolí, sebe a světa. Pokud dítě o vazebnou osobu z jakéhokoliv důvodu přijde, nemůže beze strachu objevovat okolí a je pozastaven jeho vývoj a veškeré úsilí věnuje tomu, aby si samo zajistilo bezpečí (Ježková & Černá, 2013).

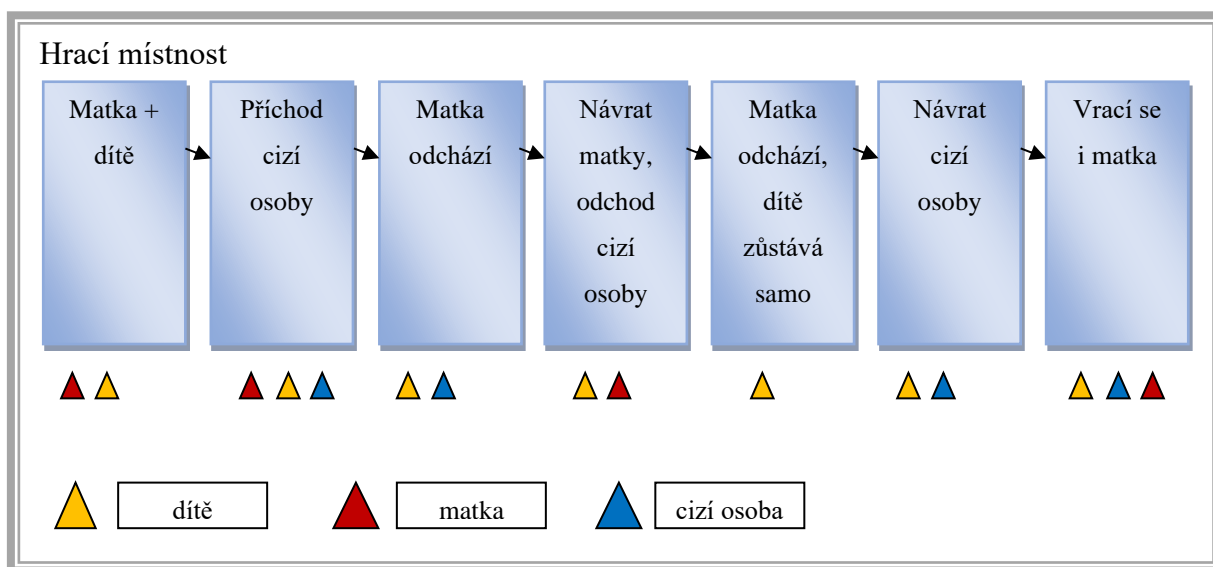
Experimenty se zvířaty ukazují na skutečnost, že díky chování matky či jiné vazebné osoby vůči dítěti se formuje určitý typ vazby a ovlivňuje tak stavbu a fungování mozku (Koukolík, 2013).

3 Typy vztahové vazby

Již v kojeneckém věku se vytváří různé varianty vztahů, které lze rozpoznat a odlišit na konci prvního roku života (Brisch, 2012).

Výzkumy Marie Ainsworthové se staly součástí práce Bowlbyho a potvrdily a doplnily jeho teorii vztahové vazby. Výzkumy probíhaly sledováním vzájemných interakcí mezi matkou a dítětem v prvním roce života. Díky tomu Marie Ainsworthová klasifikovala základní typy vztahové vazby. Nakonec vytvořila experimentální diagnostickou metodu zvanou „**Nezvyklá situace**“ (Strange Situation Test - SST) (Ježková & Černá, 2013). Tato metoda vznikla na konci 60. let 20. století. Spočívá ve sledování reakcí a chování dítěte v různých situacích spojených s přítomností i nepřítomností matky a cizí osoby. Pomáhá vyhodnotit styl výchovy i typ vztahové vazby u dítěte (Vrtbovská, 2010). Při průběhu metody, na které se podílí matka, cizí osoba a dítě, jsou pozorovány reakce a chování dítěte. Díky tomu je možné vyhodnotit a určit typ vztahové vazby (Brisch, 2011).

Obrázek 2: Průběh experimentu Nezvyklá situace

zdroj: autor

Metoda probíhá v hrací místnosti, kam přijde matka s dítětem. Po krátké době do místnosti vejde cizí osoba. Matka odchází a nechává dítě samotné s cizí osobou. Matka se vrací, cizí osoba odchází. Poté matka znovu odchází, dítě zůstává samo. Vrací se cizí osoba a snaží se dítě utiшит. Následovně se vrací matka dítěte, schéma zobrazeno na Obrázek 2. Díky tomuto experimentu rozlišujeme tři hlavní podskupiny, které se liší vzorcem chování dětí (Vrtbovská, 2010). A to typ jistý - bezpečný, nejistý - ambivalentní a nejistý - vyhýbavý. Toto rozdělení dle

Ainsworthové je graficky znázorněno na Obrázek 3. Pomocí experimentu došla Ainsworthová (in Brisch, 2011) k poznatku, kdy děti s jistou vztahovou vazbou, jsou vychovávány citlivě pečujícími matkami. Naopak děti zařazené do nejistých typů vztahových vazeb mají méně citlivé matky. Dle Ainsworthové matky, které pečují o dítě citlivým způsobem musí splňovat tyto body:

- vnímat signály dítěte,
- správné pochopení signálů,
- správná a přiměřená reakce na signály,
- okamžitá reakce.

Nyní se blíže podíváme na specifikaci jednotlivých typů.

3.1 Jistá - bezpečná vazba

Děti, které mají bezpečnou vztahovou vazbu, ihned po odloučení od vazebné osoby (matky) projevují vazebné chování (Brisch, 2011). Vyhledávají matku, když se dostanou do stresové situace (Vrtbovská, 2010). Volají a hledají ji. „...*Nakonec pláčou a jsou zřetelně ve stresu. Na matčin návrat reagují radostí, napřahují ruce, chtějí být konejšeny, hledají tělesný kontakt...*“ (Brisch, 2011, str. 49). Jsou rády chovány a zároveň se dokážou po krátké chvíli v matčině náruči uklidnit a vracejí se zpět ke hře (Vrtbovská, 2010; Brisch, 2011). Děti většinou ke zklidnění stačí jen pár minut (Brisch, 2012).

Rodiče jsou dostupní a umí správně naplnit potřeby dítěte. Reagují i na nejmenší signály, které dítě vysílá (Vrtbovská, 2010).

3.2 Nejisté typy vazeb

Dle M. Ainsworthové dělíme nejisté typy vazby na nejistý - ambivalentní a nejistý - vyhýbavý. K těmto dvou typům se později řadí i vazba nejistá - dezorientovaná, kterou blíže popsali M. Mainová a J. Salomonová.

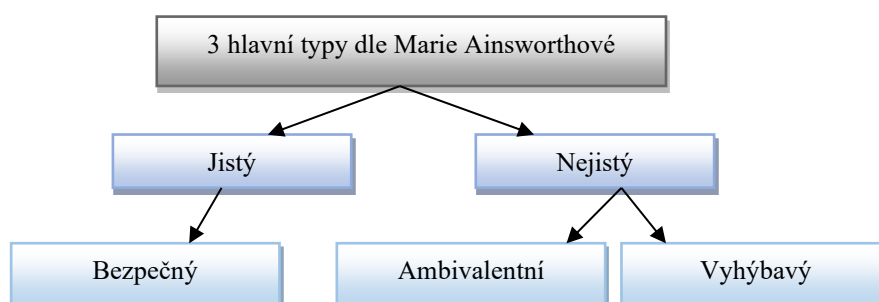
Při nejisté - **ambivalentní** (odmítavé, úzkostné) vazbě děti reagují na vzdálení se od matky největším pláčem a křikem (Brisch, 2011). Velmi těžce nesou jak odchod matky, tak i její návrat (Vrtbovská, 2010). Po matčině návratu dlouho trvá, než se dítě zklidní a je opět v emocionálním a fyzickém klidu. Když se matka vrátí, dítě vyžaduje fyzický kontakt a blízkost, ale zároveň matku kope a odvrací se od ní (Brisch, 2012). „*Chovají se rozporuplně, chaoticky*“ (Vrtbovská, 2010, str. 27).

Rodiče tu pro dítě jednou jsou a po druhé zas nejsou. „...*Naplňují jeho potřeby a chovají se k němu podle toho, jak se zrovna cítí*“ (Vrtbovská, 2010, str. 27).

Nejistě připoutané, **vyhýbavé** děti nereagují na odchod matky velkým pláčem a protestem, spíše se po ní jen podívají a hrají si dál, ovšem s menším zaujetím ke hře (Brisch, 2011). Když se objeví cizí člověk, podívají se po něm a pak i po matce. Pokud se dají do pláče, po chvílce přestanou nebo se velmi snadno nechají utiшит cizí osobou (Vrtbovská, 2010). Po návratu matky reagují odmítáním a nechťejí být konejšeny v náručí. „*Zpravidla ani nedochází k intenzivnímu tělesnému kontaktu*“ (Brisch, 2011, str. 49).

Rodiče těchto dětí většinou sami v dětství zažili své nepřijetí ze strany vlastních rodičů (Brisch, 2012). Signály dítěte matka přehlídá a nevnímá je jako důležité. Tím mu sděluje, že si s těžkými a stresovými situacemi musí poradit samo a že žádná psychická a fyzická podpora nenastane. Stává se to zpravidla z důvodu, že rodiče jsou přesvědčeni, že tímto způsobem naučí dítě, aby samo zvládalo stresové situace. Dítě po nějaké době přestane vysílat signály, přestane hledat ochranu a fyzický kontakt, aby udrželo blízký vztah s vztahovou osobou. Protože blízká osoba na jeho signály reaguje podrážděně a negativně. „...*Tyto děti častěji trpí různými symptomy, jako jsou bolesti hlavy a břicha, nevolnost, poruchy spánku či zvracení*“ (Brisch, 2012, str. 43). Po odloučení od matky nenastávají žádné protesty ani pláč. Pokud se na dítě díváme blíže, lze si povšimnout, že je dítě napjaté (Brisch, 2012). „*Může se také stát, že dítě onemocní, protože stres v důsledku odloučení přece jen velmi zatěžuje jeho imunitní systém*“ (Brisch, 2012, str. 43).

Obrázek 3: Tři hlavní typy dle Marie Ainsworthové

zdroj: autor

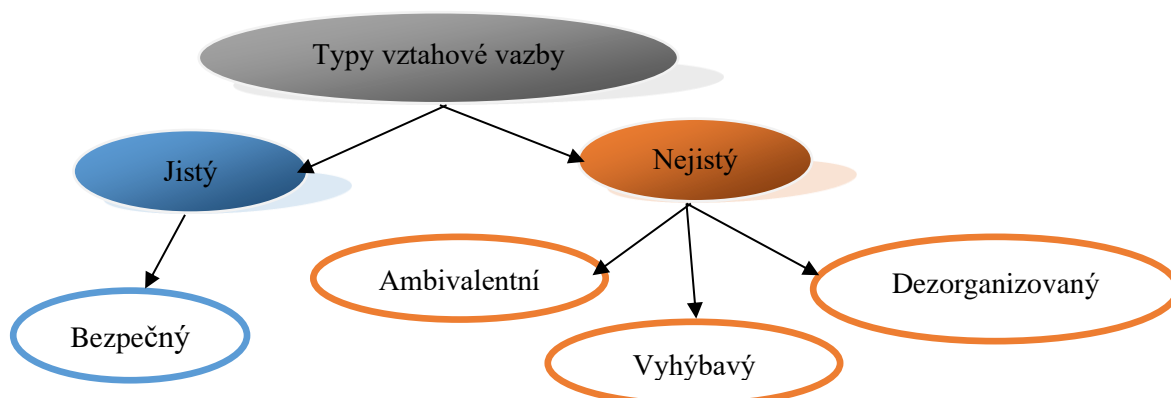
Později M. Mainová a J. Salomonová, odbornice na raný vývoj dítěte, studovaly děti, které během prvního roku utrpěly nějaká traumata (Vrtbovská, 2010). Většina dětí nezapadala ani

do jednoho ze tří typů attachmentu (Brisch, 2011). Takto byl objeven a popsán další typ nejisté vazby (Vrtbovská, 2010). „Byl nazván typem D - D, **dezorganizovaný - dezorientovaný attachment**“ (Vrtbovská, 2010, str. 28). Tento typ vazby je zobrazen na Obrázek 4 spolu s dalšími vztahovými vazbami.

Do tohoto typu spadají některé děti předčasně narozené a také děti po zneužití v raném dětství. V průběhu jejich vývoje u nich byly znatelné určité zvláštnosti chování (Brisch, 2011). Děti jdou směrem k matce, která se vrací zpět, ale náhle se otočí a jdou směrem od matky (Vrtbovská, 2010). Objevuje se stav ztuhnutí a chaotického chování. Také se některé děti zarazily a dostaly záchvat vzteku. U dětí se střídá přilnutí k matce s odmítáním, strnulý stav se záchvaty vzteku. Stav ztuhnutí tzv. transu je nápadný, děti vypadají jako by byly duchem nepřítomny. Příčiny takových stavů musí být objasněny vyšetřením u dětského lékaře, příčiny jsou totiž podobné jako u epileptického onemocnění. Rizikem by mohla být pozdější psychická onemocnění, která by mohla vzniknout po vystavení vyšší míře stresu (stresujících zátěžích) (Brisch, 2012). „*Dezorganizovaný typ vazby je významný prediktor duševních poruch*“ (Lečbych & Pospíšilíková, 2012, str. 4). U této skupiny dětí se objevuje vyšší hladina kortizolu, hormonu, který má na starosti zvládnání stresu, a vyšší tepová frekvence. Děti snáze podléhají stresovým situacím. V přítomnosti rodičů se necítí komfortně, vzbuzují v nich negativní emoce, nehledě na to, jak se rodič chová (Brisch, 2011; Vrtbovská, 2010).

Tyto projevy se objevují u dětí z klinicky rizikových skupin a také u dětí rodičů, kteří sami do vztahu s dítětem vnášejí nezpracované traumatické zkušenosti jako např. prožitky ztráty a odloučení, týrání a zneužití (Brisch, 2011).

Obrázek 4: Typy vztahové vazby dle Aishworthové doplněné o typ dezorganizovaný dle Mainové a Salomonové

zdroj: autor

3.3 Nové členění vztahové vazby

V rámci této kapitoly se kromě tradičního členění seznámíme s dalšími kategorizacemi dle autorů Obegiho a Beranta, Šolcové, Brische a Brennana, Clarka a Sharera.

Šolcová (2009) rozlišuje pouze dva typy vazby:

- jistý,
- nejistý/úzkostný.

Dle Obegiho a Beranta (2010) jsou definovány čtyři typy vazby:

- jistý,
- zaujatý,
- distancovaný,
- bázlivý.

Osoba s jistým typem vztahové vazby je v dospělosti spolehlivou a dostupnou vztahovou osobou pro své dítě. Vyznačuje se odporem a pláčem při odloučení nebo ztrátě vazebné osoby. Jedinci se zaujatým stylem připoutání nejsou schopni důvěřovat jejich vztahové osobě (matce). Projevují zoufalou touhu po spojení spolu se silným strachem z odmítnutí. Jedinci s distancovaným typem taktéž nejsou schopni důvěřovat vazebné osobě. Ve stresující situaci jsou nuceni k soběstačnosti (musí si poradit sami) a k potlačení pláče. Bázlivý typ projevuje vysokou úzkost a vyhýbá se blízkosti s vazebnou osobou.

Brisch (2011) rozděluje typy na:

- absenci vazebného chování,
- nediferencované vazebné chování,
- přehnané vazebné chování,
- tlumené vazebné chování,
- agresivní vazebné chování,
- vazebné chování s obrácením rolí,
- poruchu vztahové vazby se závislým chováním,
- psychosomatická symptomatika.

Z důvodu rozsáhlého a podrobného dělení jsem vybrala tři typy, které blíže specifikuji. A to nediferencované vazebné chování, kdy se děti chovají stejně přátelsky k osobě, kterou

znají i k osobě cizí. V zátěžových, stresujících situacích tak v podstatě vyhledávají kohokoli, kdo by je utišil. Nutno zmínit také agresivní vazebné chování nebo přehnané vazebné chování. Při agresivní vazebném chování si děti vynucují pozornost vztahové osoby pomocí agresivního chování. Takové chování se často objevuje mezi členy rodiny. Děti s typem přehnaného vazebného chování potřebují být v těsné blízkosti své vztahové osoby při každé nové situaci. Při odloučení od vztahové osoby (matky) reagují až přehnaně negativně (například pláčem či zuřivostí).

Brennan, Clark a Sharer (in Lečbych & Pospíšilíková, 2012) kategorizovali tyto čtyři typy vztahové vazby:

- jistý,
- nadměrně zaujatý,
- distancovaně vyhýbavý,
- bázlivě vyhýbavý.

Děti s jistým typem vnímají vztahovou osobu jako jistou základnu, po jejímž boku mohou bezpečně prozkoumávat svět. Vztahovou osobu vyhledávají hlavně v podmínkách stresu či odloučení. U druhého typu, tedy nadměrně zaujatého, reagují děti na odloučení od matky pláčem, po jejím návratu pláč a odpor trvá. Potřebují více času na uklidnění. Distancovaně vyhýbavý typ se pozná tak, že děti na odchod matky nijak zvlášť nereagují, potlačují emoce a spíše se snaží vyhovět ostatním, než samy sobě a svým potřebám. Poslední bázlivě vyhýbavý typ vazby je charakterizován chaotickými a bizarními projevy chování, jako např. chůze v kruhu. Jedná se převážně o děti, které v minulosti zažily různá traumata (Lečbych & Pospíšilíková, 2012).

Další členění je dle longitudiálního hlediska. Zatímco předešlé kategorizace typů vztahových vazeb se měří dle metody „Nezvyklá situace“ do jednoho roku dítěte. Toto členění se měří od jednoho roku. Snaha zjistit, zda v průběhu let se vazba liší, či zůstává stejná. Sledování dětí probíhá mezi matkou, dítětem a cizí osobou způsobem, kdy matka odchází na hodinu pryč vyplnit AAI interview. Je to metoda určující vztahovou vazbu v dospělosti pomocí strukturovaného rozhovoru. Dítě je mezitím s cizí osobou, která vede rozhovor. Matka se následně vrací a je sledována reakce dítěte. Lze rozpoznat tyto typy: přátelsky-náklonný, vyhýbavě-chladný, nejistě-přehnaný a kontrolující.

Děti, které jsou zařazeny do typu přátelsky-náklonného, matku po návratu radostně zdraví a vítají. Je pozorovatelná vzájemná náklonnost a celková atmosféra je pozitivní. Bezproblémově vedou aktivní rozhovor s cizí osobou, jsou klidné a vyrovnané.

U druhého typu, tedy vyhýbavě-chladného, děti matku po návratu pozdraví, ale spíše chladně. Během celé situace převládá neutrální naladění. Chybí jakákoli radost a projevy náklonnosti.

Třetí typ se nevyznačuje znaky náklonnosti mezi matkou a dítětem, a pokud se přeci jen nějaké objeví, je viditelná velká odtažitost ze strany dítěte. Pro skupinu dětí s nejistě-přehnaným typem jsou též typické přehnané a nekontrolovatelné projevy emocí.

Děti s kontrolujícím typem matku po návratu zdraví až přehnaně pozitivně a mají potřebu korigovat pozornost matky podle sebe a tím ji kontrolovat (Hašto, 2005).

4 Vztahová vazba ve vztahu učitel a žák

V této kapitole, jak již naznačuje její název, se budeme zabývat attachmentem ve spojení učitel a žák. Je to poměrně nové téma, o které se autoři začali zajímat teprve v posledních letech.

Bowlbyho klasická teorie vztahové vazby se stala významným podkladem pro současné pojetí a rozvoj této teorie, která slouží hlavně k většímu pochopení lidského vývoje a je mezioborově využívaná. Orientace v tomto odvětví umožňuje pedagogům včasně předcházet rizikům s následnými školními a sociálními problémy, jako například s rozvojem rizikového chování dětí ve škole nebo problémy se školní úspěšností. Proto je důležité si uvědomit, že každý typ attachmentu má určité rizikové faktory. To pomůže lépe pochopit žáky s určitým typem problému a včasné a efektivně zahrnout prevenci (Doležalová, 2013).

Pokud má dítě problémy s vlastními členy rodiny, snáze dochází k nepochopení mezi učitelem a žákem (Doležalová, 2013). Proto je důležité zařadit včasnou prevenci a informovat pedagogy, že náhlé zhoršení výsledků dítěte může být způsobeno vážným problémem v rodině a žákovi by se mělo pomoci. Dítě se může potýkat se ztrátou blízké osoby či se složitou rodinnou situací (*Rozvoj školy a supervize: sborník konference: ZŠ Kamenický Šenov dne 31.5.2012*, 2012).

Komentář: *Představme si situaci, kdy je dítě doma a nejsou uspokojovány jeho základní psychické potřeby. Nedostává se mu takové lásky, jakou v tu chvíli potřebuje. Matka, jeho vazebná nejbližší osoba, mu neustále říká, že za nic nestojí a nic nezvládne. Takové dítě může být staženo do sebe, je frustrované. Žije s pocitem, že mu nic nejde a ničeho nikdy nedosáhne. Ve škole nereaguje na pokyny a oslovení učitele. Má negativní postoj a nechce se na ničem podílet, ani komunikovat. Učitel dítě neustále napomíná a pozve si rodiče do školy na konzultaci, místo toho, aby měl s dítětem trpělivost a snažil se mu pomoci. Rodiče se na dítě zlobí a mohou ho potrestat. Dítě se dostává do začarovaného kruhu, ze kterého bez pomoci samo nemůže vystoupit.*

Je již dokázáno, že znalostí attachmentu dochází k většímu pochopení těchto dětí. Dětem se poté zlepšují školní výsledky a hlavně psychosociální vývoj (Doležalová, 2013). Pokud se stane, že žák má ve škole problémy, které se projevují nevhodným chováním, je důležité ho ještě více neshazovat. Takový žák potřebuje spíše cítit podporu a bezpečí ze strany školy (Lacinová & kol., 2018).

Vztahy mezi členy rodiny se odráží na chování dítěte ve škole. Mohou za to také prenatalní a postnatalní traumatické zážitky, které jsou přenášeny z generace na generaci (působí multigeneračně). Děti tyto zážitky přijmou za své, i když je osobně neprožily (nevědomé přenesení traumatu). Těmto traumatickým zážitkům a multigeneračnímu přenosu se blíže věnuje kapitola 7. Objevuje se náhlé zhoršení školních výsledků a všeobecný nezájem, tím dítě signalizuje, že je něco v nepořádku a neumí si s tím samo poradit. Častým následkem bývá psychosomatické onemocnění. Jedním z takových signálů jsou také krádeže, přes něž dávají děti najevo chybějící pozornost od druhých (*Rozvoj školy a supervize: sborník konference: ZŠ Kamenický Šenov dne 31.5.2012, 2012*).

Komentář: *Z výše jmenovaného vyplývají různé příklady rodinného traumatu. Za rodinný vzorec chování, nejedná se úplně o trauma, bychom mohli dle mého názoru považovat strach z toho, co si o nás pomyslí druzí. Tudiž děláme věci, jen abychom se ostatním zavděčili.*

Důsledky nejistých vztahových vazeb v rodině se mohou zrcadlit v rámci školního kolektivu. Za jeden z častých příkladů můžeme považovat situaci, kdy je dítě odstrkováno a nepřijímáno kolektivem spolužáků, tudiž nemá žádné kamarády. Při snaze najít si kamarády jim ve třídě rozdává bonbóny koupené z ukradených peněz rodičů. Kupuje si tak pozornost ostatních.

V rodině se naučíme různé vzorce, jak si nejlépe poradit s různými sociálními situacemi. Tyto vzorce si odnášíme do dospělosti, pokud si je neuvědomíme a nezačneme s nimi pracovat, budeme v nich neustále pokračovat. Ne vždy jsou totiž správné a hodné situací, kterou řešíme (*Rozvoj školy a supervize: sborník konference: ZŠ Kamenický Šenov dne 31.5.2012, 2012*).

Vztah dítěte vůči učiteli ovlivňuje adaptaci na podmínky školy, spolupráci, motivaci k učení a práci v hodině. Vazba k rodičům i učitelům ovlivňuje chování dětí ve složitých i méně náročných situacích. Pokud nastane stresová situace, je automaticky (podvědomě) aktivován vazebný systém (Lacinová & kolektiv, 2018). „*Obecně lze říci, že čím je žák mladší, tím více potřebuje pomoc dospělých s obnovením pocitu bezpečí*“ (Lacinová & kolektiv, 2018, str. 82).

V mateřské škole hledají děti, při stresových situacích, oporu často u učitele. Stále není prokázáno, zda je nebo není učitel plnohodnotnou vztahovou osobou. Spíše se mezi odborníky hovoří o plnění funkce dočasné vztahové osoby (Lacinová & kolektiv, 2018).

Komentář: *Pokud dítě nemá jistou bezpečnou vazbu v rámci rodiny, hledá navázání na jinou vztahovou osobu. Domnívám se, že je tedy důležité, aby učitelé v mateřské škole dítěti pomohli uspokojit a podpořit potřebu po pocitu bezpečí. Ovšem je důležité nepřekročit určitou hranici, kdy by byl vztah k učiteli tak silný, že by bránil naplnit vztah s rodiči. Dle mého názoru je důležité dítě podpořit a částečně kompenzovat neuspokojené potřeby z vazby v rodině.*

Nyní si představíme některé výzkumy a články od zahraničních autorů, kteří se o toto téma blíže zajímají.

Dle Quaglia a kolektivu (2013) má interakce mezi učitelem a žákem zásadní vliv na vývoj dítěte a adaptaci. Účelem jejich studie bylo prozkoumat, jestli se liší vlastnosti vztahu, pokud je učitelem muž nebo žena. Do tohoto výzkumu bylo zapojeno tři sta deset dětí a padesát dva učitelů, z nichž čtyřicet dva bylo žen a deset mužů. Provedené analýzy odhalily statisticky relevantní rozdíly mezi oběma skupinami učitelů v otázce způsobu, jakým učitelé hodnotí vztah k jejich žákům. Bylo zjištěno, že ženy mají větší tendenci hodnotit dívky výrazně odlišným způsobem než chlapce, pokud jde o blízkost a závislost na druhé osobě. Data, která se objevila, vyžadují pečlivé zvážení dopadu, který může mít na aspekty vývoje dítěte nerovnováha mezi pohlavími, která ovlivňuje učitelskou populaci v raných fázích školní docházky.

Verissimo a kolektiv (2017) ve své studii popisují, zda reprezentace připoutanosti dětí přispívá k pozitivnějšímu vztahu mezi učitelem a dítětem. Tedy, jestli znalost typu vztahové vazby dítěte má vliv na lepší vztah mezi učitelem a dítětem. Jako prediktor bylo zahrnuto posouzení verbální inteligence. Předpokládalo se, že by učitelé mohli mít lepší vztahy s dětmi, které byly verbálně kompetentnější.

Studie dle Spilta a kolektivu (2018) poukazuje na závislost vztahu mezi učitelem a dítětem spojeného s emoční nejistotou a nedostatkem autonomního zkoumání, které narušuje vývoj (rozvoj) dětí ve škole. To lze zvláště pozorovat u dětí s problémy s připoutaností, u kterých se ve vztazích s ostatními mohl vyvinout hluboký pocit nejistoty. V této studii byly zkoumány účinky závislosti zapojení dětí v kolektivu (tříd) a ochranná role citlivosti učitele. Zapojeno bylo osmdesát pět belgických dětí s mírnými až závažnými problémy s připoutáním a sedmdesát učitelů ze speciálních škol. Údaje o citlivosti učitelů a kvalitě vztahů mezi učiteli a dítětem (závislost, konflikt, blízkost) byly shromážděny v prvním trimestru školního roku pomocí nezávislých pozorování a dotazníků učitelů. Učitelé také v prvním, druhém a třetím trimestru vyplnili dotazníky týkající se zapojení dětí během výuky (samostatná účast ve třídě) a zapojení dětí do aktivit se svými spolužáky (vrstevníky) (sociální stažení). Nízká citlivost

učitelů předpovídala pokles účasti ve třídách, kde byly děti příliš závislé. Zatímco vysoká citlivost učitelů předpovídala růst účasti ve třídách, kde byly děti nezávislé. Tato studie zdůrazňuje význam toho, aby učitelé citlivě reagovali na potřeby příliš závislých dětí, aby podpořili jejich autonomní průzkumné chování.

Lee a Cho (2001) ve své studii hodnotili dětskou reprezentaci připoutanosti úkolem: Attachment Story Completion Task¹. Tento úkol (test) vyplnilo sto jedna dětí ve věku pět až šest let (padesát šest chlapců, čtyřicet pět dívek). Vztah mezi učitelem a dítětem a sociální kompetence byly hodnoceny pomocí dotazníku zasláného předškolním učitelům. Na základě reprezentace připoutanosti dětí v jejich narativních reakcích na příběh pramení, že bylo 56,4% dětí klasifikováno jako bezpečná vazba (bezpečné připoutání), 22,8% jako nejistá - vyhýbavá vazba a 20,8% jako nejistá - dezorganizovaná vazba (nejisté dezorganizované připoutání). Děti s bezpečným zastoupením připoutanosti vykazovaly v prostředí péče o děti více sociálních kompetencí a méně behaviorálních problémů než děti s nejistou reprezentací připoutanosti. Tato studie ukázala, že vnitřní model připoutanosti dítěte vytvořený na základě zkušeností s pečovatelem (vztahovou osobou) je schopen přenášet na sociální vztahy mimo domov.

¹ Attachment Story Completion Task je, kromě experimentu Nezvyklá situace, jediný test pro zjištění typu vztahové vazby u předškolních dětí pomocí dokončení příběhu (Stievenart & kol., 2012).

5 Terapie poruch vztahové vazby

„Léčba attachmentu znamená překonat starý, nezdravý a zoufalý vnitřní pracovní model a znovu jej vytvořit, tentokrát správně“ (Vrtbovská, 2010, str. 88).

Terapie je dlouhodobý proces, který postupuje pomalu. Tudíž jsou výsledky znatelné až po nějaké době. Pro terapii poruch vztahové vazby je nesmírně důležité zapojení rodičů, pečujících osob, hlavně vztahové osoby (Ježková & Černá, 2013). Terapie dítěte (i dospělého), které prožilo rané trauma do tří až pěti let je vždy emocionálně náročná a patří k nejtěžším terapiím (Vrtbovská, 2010). *„...Následky raného vývojového traumatu se projevují jako výrazně disharmonický vývoj a neschopnost zvládat běžné sociální a emocionální situace úměrně věku“* (Vrtbovská, 2010, str. 74).

Projevy dětí s poruchou vztahové vazby (attachmentu) jsou zpočátku nepochopitelné, chování je podivné a velmi odlišné. Někteří rodiče (hlavně adoptivní) si myslí, že dělají něco špatně nebo že se to časem zlepší. Cítí vůči dítěti odpor a myslí si, že jim děti dělají naschvály (Vrtbovská, 2010). Důležité je, aby rodiče dítěti stanovili určitý denní řád a vyhradili si čas na společné rituály, kterými mohou být například společný oběd, čtení pohádky před spaním nebo hraní her po obědě (Ježková & Černá, 2013). V dospělosti může takový člověk vypadat jako znechucený, manipulující a egocentrický. V případě typu vyhýbavé vazby jsou většinou děti s tímto typem v dospělosti bezcitní. U typu ambivalentní vazby jsou pak přecitlivělý a zahlceni sebou a svými emocemi (Vrtbovská, 2010).

Pomoc lze hledat v pedagogicko-psychologických poradnách nebo u dětských psychologů či rodinných terapeutů (Vrtbovská, 2010). Pro terapii poruch vztahové vazby se používají různé formy psychoterapie, které popisují v podkapitole 5.2 (Ježková & Černá, 2013).

5.1 Terapeutická práce s klienty

„Trauma attachmentu je uloženo v paměti pravé hemisféry, v oblasti vztahové paměti na samém počátku, v raném dětství“ (Vrtbovská, 2010, str. 77). Pro roli terapeuta v práci s těmito dětmi nebo dospělými je velmi důležitá empatie. To znamená tedy umění vcítit se do prožívání, chování a vnímání klienta (Rüegg, 2020). Velmi důležitá je snaha odhalit rané poruchy vztahové vazby a traumata klienta (dítěte nebo dospělého) (Rüegg, 2020). Tedy zjistit, jaký měl klient počátek života a dětství. Například jaké měl citové pouto, vztahy v rodině, jaké jsou osobnosti členů rodiny atd. Podstatná je tedy hlavně léčba minulosti (Vrtbovská, 2010).

Schore (in Vrtbovská, 2010) rozpoznává dva typy empatie. Prvním je afektivní empatie, která se jeví jako okamžitá, pociťovaná v těle (řízena pravou mozkovou hemisférou). A druhým typem je empatie kognitivní, jedna ze součástí schopnosti vcítění se (probíhá hlavně v levé mozkové hemisféře). Kognitivní empatie má tři fáze. V první probíhá cítění a afektivní rezonance s klientem, ve druhé porozumění afektům, proč vznikají, a ve třetí jejich pojmenování. Ze začátku probíhá primárně kognitivní empatie mezi matkou a dítětem, když se dítě učí rozumět svým emocím a pojmenovávat je.

5.2 Typy terapií poruch vztahové vazby

Jedny z možných terapií poruch vztahové vazby jsou: Dyadická vývojová psychoterapie (Dyadic Developmental Psychotherapy); Pessu Boyden psychomotorická terapie (Pessu Boyden System Psychotherapy); terapie Dívej se, čekej a div se (Watch, Wait and Wonder) a Program ABC (The Attachment and Biobehavioral Catch-up).

Dyadická vývojová psychoterapie (Dyadic Developmental Psychotherapy) je jedna z typů terapií attachmentu. Autorem této teorie je klinický psycholog Daniel Hughes (Vrtbovská, 2010). Je to speciální terapie zaměřená na práci s určitým typem attachmentu a na vztah mezi rodičem a dítětem (Winnette, 2018). Jedná se převážně o předávání rad rodičům, jak nejlépe pomoci dítěti. Terapeut pracuje se základními potřebami, vzájemnými vztahy, empatií, důvěrou a vztahovou vazbou. Učí rodiče vidět všechny aspekty prožívání dítěte a jeho chování a jak s nimi pracovat. Ukazuje rodičům, jak být vnímavý a empatičtí k dítěti v jeho aktuálním rozpoložení (Vrtbovská, 2010). Terapeut se ptá rodičů na jejich vztahové vazby, aby se vyhnuli situaci, kdy by tyto nevyřešené situace narušily průběh terapie (Hughes, 2017). Při této metodě je velmi důležitá spolupráce a důvěra mezi terapeutem a rodiči (Vrtbovská, 2010). Mezi rodiči a dítětem jde o proces vzájemného seznamování se a společného prožívání příjemných, pohodových a láskou naplněných chvil. Základním, velmi důležitým, nástrojem pro terapeuta a celou terapii je rozvoj vzájemné komunikace. Tu terapeut podporuje částečným vedením rozhovoru s dítětem. To znamená, že dítě je v rozhovoru vedeno, ale i přebírá nad rozhovorem kontrolu a určuje směr, kterým se bude dále ubírat (Hughes, 2017).

Terapie probíhá na tzv. „lčivém místě“. Což je prostor záměrně vytvořený rodiči a terapeutem tak, aby se tam dítě cítilo dobře a v bezpečí. Rodiče jsou na každé terapii spolu s dítětem, pokud nemohou být přítomni, průběh terapie alespoň sledují přes zrcadlo či kameru. S pomocí terapeuta se snaží nalézt důvod, proč a jak dítě na určité věci nebo situace reaguje. Snaží se pochopit, proč tomu tak je, a hledají spouštěče a příčiny. Často dochází k zjištění, že za

to mohou velmi bolestivé a hluboké příčiny (Vrtbovská, 2010). Také terapeut společně s rodiči vede dítě k novému objevování sebe, druhých i světa. Důležité je umění naslouchat, snaha dítě pochopit a společně najít vhodné řešení. Postoj PACE je stěžejní pro terapii, dítě může bezpečně zkoumat, neposuzující zájem a přijetí (Hughes, 2017). Na Obrázek 5 se můžete podívat na zjednodušené vysvětlení slova PACE.

PACE je způsob myšlení, pocitů, komunikace a chování, jehož cílem je, aby se dítě cítilo v bezpečí. Je založen na psychickém propojení rodičů s dítětem. PACE (playfulness, acceptance, curiosity, empathy), tedy hravost, přijetí, zvědavost a empatie jsou čtyři hlavní a důležité složky terapie, které se musí dodržet.

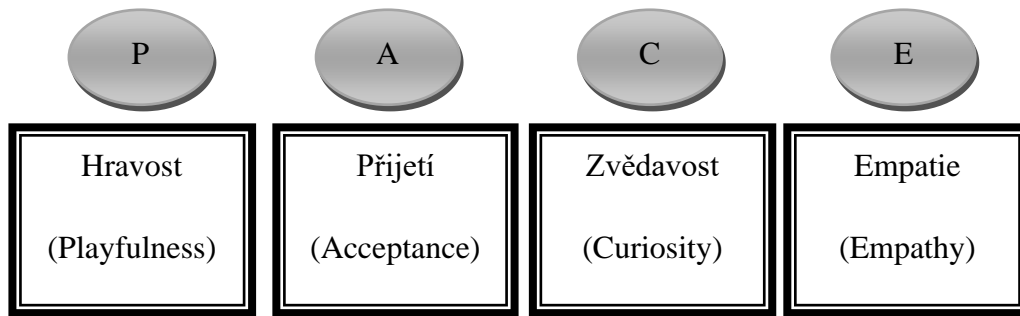
Hravost (playfulness) přidává do každodenního života prvky zábavy a pomáhá rozptýlit obtížnou nebo napjatou situaci. Umožňuje dětem zažívat pozitivní pocity. Některé děti nemají rády náklonnost nebo odmítají objetí. Hravý postoj může umožnit blízkost bez těchto pro ně děsivých situací. Hravý postoj není o tom být po celou dobu zábavný nebo vtipkovat a zlehčovat situace, když je dítě smutné. Jde o to pomáhat dětem, aby byly více otevřené a zažívaly to, co je v jejich životě pozitivní. Hravé okamžiky ujišťují, že konflikty mezi dítětem a matkou jsou dočasné a nikdy nepoškodí sílu jejich vztahu.

Přijetí (acceptance) neboli bezpodmínečné přijetí je stěžejní pro pocit bezpečí dítěte. Přijetí je o aktivní komunikaci s dítětem, o přijímání a vnímání přání, pocitů, myšlenek, motivů a postřehů dítěte. Jde o přijetí dítěte takového jaké je bez úsudku nebo hodnocení zda je to správně či špatně.

Zvědavost (curiosity) bez úsudku, je to, jak pomáháme dětem uvědomit si samy sebe a jejich jednání a chování. Zvědavost se zajímá o význam chování dítěte. Děti často vědí, že jejich chování nebylo vhodné. Často ale neví, proč to udělaly. Dospělí se snaží pochopit chování dítěte a pomoci mu s porozuměním.

Empatie (empathy) umožňuje dítěti pocítit soucit ze strany dospělého. Být empatický znamená, že dospělý aktivně ukazuje dítěti, že pocity dítěte jsou pro dospělého důležité, jak pozitivní, tak ty negativní (Hughes, 2017).

Obrázek 5: Postoj PACE

zdroj: autor

„V České republice se rozvojem Dyadické vývojové psychoterapie zajímá Institut rodinné péče Natama“ (Vrtbovská, 2010, str. 97). Institut založila PhDr. Petra Winnette, Ph.D. Jejich zaměření spočívá v zaměření se na péči o rodiče a děti, které v jejich raném vývoji zažili např. psychické, fyzické týrání nebo ztrátu blízkého člověka. Dále se zaměřují na poradenskou, terapeutickou pomoc a sociální práci v oboru ochrany dětí (Winnette, 2018).

Pesso Boyden psychomotorická psychoterapie (Pesso Boyden System Psychotherapy) je narozdíl od Dyadic Developmental Psychotherapy (Dyadické vývojové psychoterapie) zaměřena zejména na rodiče (Černá & kolektiv, 2013). Terapie probíhá mezi rodičem a terapeutem, který je spíše takovým průvodcem. To, jak se teď rodič chová, má spojitost s nepříznivými situacemi z dětství. Místo jejich léčení dochází k vytvoření tzv. ideální postavy. Rodič si tak léčí vzpomínky a přehrává je tak, jak chce, jak myslí, že určitá situace měla proběhnout správně (Vrtbovská, 2010). Prvky této terapie se dají využít i mezi rodičem a dítětem. Terapeut vede rodiče k naplňování potřeb dítěte, které dříve naplňovány nebyly (Černá & kolektiv, 2013).

Terapie **Dívej se, čekej a div se** (Watch, Wait and Wonder) je psychoterapeutická metoda vedená dítětem (Ježková & Černá, 2013). Skládá se ze dvou fází: hry a rozhovoru (Černá & kol., 2013). Při hře rodiče sedí s dítětem na zemi s několika málo hračkami a čekají, kam dítě hru povede, jakou hračku zvolí a co od rodičů bude vyžadovat (Ježková & Černá, 2013). Rozhovor probíhá pouze mezi rodiči a terapeutem. Rodič reflektuje své pocity ze hry s dítětem a popisuje, co podle něho dítě prožívalo (Černá & kol., 2013). Tato metoda je zejména vhodná pro rodiče, kteří mají potíže dát dítěti dostatečný čas a prostor na své vyjádření ve hře či při jiné činnosti (Ježková & Černá, 2013).

Další významnou terapií je **Program ABC** (The Attachment and Biobehavioral Catch-up²). Tento program založila profesorka z University of Delaware Mary Dozier. Program je jednoduchý a velmi efektivní. Vede rodiče k lepším rodičovským dovednostem, poskytování více citlivé a pohotové péče, které pak pomáhají budovat bezpečnou citovou vazbu a vztah dítěte k rodiči (Winnette, 2018).

² Bližší informace o terapii The Attachment and Biobehavioral Catch-up naleznete v publikaci Handbook of Attachment-Based Interventions.

6 Důsledky spojené s poruchami vztahové vazby

S důsledky poruch vztahové vazby souvisí termín patopsychologie. Tento termín se poprvé vyskytl na počátku 20. století (Pugnerová & Konečný, 2012). Jedná se o samostatnou psychologickou disciplínu zabývající se především zvláštnostmi psychiky, které nejsou normální a nespádají do oboru psychologie (Koluchová & kol., 1989; Pugnerová & Konečný, 2012). Patopsychologie se také zajímá o psychosomatiku (Fischerová, 1980).

Psychosomatika se skládá ze dvou složek, psychické a somatické, které se vzájemně ovlivňují a prolínají. Změna, která proběhne v jedné, objeví se i v druhé. Pokud je vyvolán nátlak na psychiku, určitým způsobem to poznamená i tělo nebo to tělesné problémy zhorší (Vágnerová, 2014).

Komentář: *Dopad psychické nepohody v rodině může ovlivnit dítě různými způsoby např.: nespavostí. Zaměříme se na holčičku, na kterou je vyvíjen tlak v podobě neustálého křiku. Jak mezi rodiči, tak i na ní samotnou. Tento neustálý nátlak na psychiku, se u ní projevuje v podobě pláče, nespavostí a nedokáže se s tím vyrovnat. Nekomunikuje, nezapojuje se do aktivit v rámci mateřské školy.*

Díky poruchám vztahové vazby, tudíž díky špatné výchově a chybným vzorcům, může docházet k níže popsaným patopsychologickým problémům. Je důležité si tuto souvislost uvědomit k lepšímu pochopení dětí a žáků. Také k následné práci a komunikaci s těmito dětmi a k zařazení včasné a kvalitní prevence.

„Hrozící nebo aktuální ztráta osob a věcí (objektů), které pro člověka něco znamenají - např. vztahové osoby, pracovní pozice, majetek - patří k závažnějším stresorům. Tím je jasné, že u narušených raných vztahových zážitků s rodiči či zážitků ztráty je zřejmá souvislost s výskytem psychosomatických onemocnění v dospělosti - jako jsou např. panické ataky, astma“ (Rüegg, 2020).

Nyní si přiblížíme některé důsledky. A to poruchy příjmu potravy, fobii ze školy, agresi a agresivitu, růstovou retardaci a na závěr disociaci a delikvenci.

6.1 Poruchy příjmu potravy

Poruchy příjmu potravy se řadí do psychických poruch spojených se somatickými problémy (Vágnerová, 2008). Řadíme mezi ně bulimii a mentální anorexii. Jsou to psychiatrická onemocnění (Pugnerová & Kvintová, 2016). Obě poruchy vznikají primárně

kvůli nespokojenosti s vlastním tělem, ale mohou vznikat i díky špatnému typu vztahové vazby (Vágnerová, 2008).

Komentář: *V této souvislosti lze uvést příklad chlapče v mateřské škole, který zažívá velkou míru stresu z důvodu narození jeho malé sestřičky. Veškerou pozornost rodiče věnují právě jí a na chlapče zapomínají. Když chlapec potřebuje pozornost a pochopení od rodičů a pomoc při zpracování různých stresových situací, se kterými si neumí ještě sám poradit. S touto situací se snaží vyrovnat. S tím může souviset, že se u něj objeví somatické příznaky, např.: nechut' k jídlu, zvracení, což může následně vést, v případě neřešení situace, až k poruše příjmu potravy.*

Jedním z důvodů vzniku poruch příjmu potravy je rodina. Ač je úplná a dobře zajišťuje všechny formální stránky, nemusí dobře splňovat ty neformální, jako jsou pocit bezpečí, lásky, důležitosti. A nezvládne dítěti vymezit hranice a hodnoty (Vágnerová, 2008).

Brisch (2011) popisuje ve své knize příklad, kdy se matka bojí onemocnění nebo dokonce smrti svého dítěte. Po narození se matce plní nejhorší očekávání a dítě končí v nemocnici díky žloutence. Po návratu z nemocnice dítě nechce jíst nebo nejí vůbec. Matka je přesvědčena, že je sním něco v nepořádku a do jídla ho nutí a stále o jídle přemýšlí. Díky nucení a stálém strachu a zoufalství z toho, že dítě nechce jíst, vyvolává u dítěte skutečnou poruchu příjmu potravy. Při odborném sezení s psychologem se zjistilo, že matka nemá vyřešené problémy se svou matkou, má pocit neustálé kontroly ze všech stran a tím opakuje ambivalentní vztahovou vazbu i se svým dítětem. Po vyřešení matčiných problémů dítě začalo zas bez problémů jíst.

6.2 Fobie ze školy

Strach je důležitý pro přežití, doprovází nás po celý život (Rogge, 1999). Rozděluje se na distres, který se pojí s negativními zážitky a stres, který se s nimi nepojí, se nazývá eustres (Křivohlavý, 2009). Distres zažíváme při skutečně se blížícím nebezpečí, které je spojeno většinou s jedním určitým objektem (Rogge, 1999). Jedná se o situace, které jsou velmi náročné a je obtížné je zvládnout (Křivohlavý, 2009). Je to lehčí forma fobie. Zatímco fobie je přenesená úzkost. Vyvolává potřebu zamezit nebo naopak dělat určité aktivity. Úzkost není vázaná na objekt, ale na pocity, které většinou nutí člověka danou situaci opustit a utéct. Objevují se při ní pocity bezmoci a slabosti (Rogge, 1999).

Pojem fobie ze školy se používá tehdy, kdy dítě vykazuje velký odpor, nechut' až úzkost vůči škole. Tento strach může být doprovázen poruchami příjmu potravy, nevolností, enurézou,

nespavostí, bolestmi hlavy a břicha. Pokud má dítě navštívit školu často pláče a jsou vyvolané až panické záchvaty či úzkosti (Bowlby, 2012). Často spojené s pocením, zvýšeným bušením srdce, třesem končetin a hlasu. Obvykle tyto projevy pominou, pokud není do školy dítě posláno a může zůstat doma (Rogge, 1999).

Fobie ze školy vzniká z důsledků šikany, posměchů, pomluv, strachu dítěte ze selhání. Ale může k ní docházet i díky špatné rodinné situaci (výchově). Je tedy očividné, že úzkost, strach a fobii lze získat v důsledku různých situací či konfliktů (Rogge, 1999). Bývá způsobená také separační úzkostí. Tedy reakcí na odloučení od vztahové osoby (matky). Vývoj separace je zpomalen nebo zastaven díky prožitému traumatickému zážitku. Může se jednat o odloučení či smrt rodinného příslušníka, spolužáka nebo domácího mazlíčka. Separační úzkost se projeví, když se má dítě vzdálit na nějaký čas od matky. Dochází k poruchám spánku a různým somatickým problémům. Děti se nezapojují do činností s ostatními a jsou tiché (Řičan & kol., 2006).

„Samotné zpracování a překonání strachu je důležité pro formování identity vlastního já a vytváření pocitu sebedůvěry“ (Rogge, 1999, str. 19). Stále je ale důležitá podpora a pomoc vztahové osoby (Rogge, 1999).

6.3 Agrese a agresivita

Agrese a agresivita patří do forem problémového abnormního chování. Agrese se vyznačuje úmyslným ublížením, verbálně či fyzicky, druhé osobě. Kdežto agresivita je spíše osobnostní vlastnost člověka (Pugnerová & Kvintová, 2016).

Fyzická agrese je spojována s napadením druhé osoby za použití určité části těla (např. pěst, noha, hlava, nehty) nebo s použitím předmětu (např. nůž, nůžky, hrací dřevěné kostky apod.). Objevuje se také agrese vůči sobě a dochází tak často k sebepoškozování (Cairns, 2013). O verbální agresi hovoříme, pokud je druhý jedinec agresorem napadán psychicky (např. vyhrožováním, ponižováním, urážením, zesměšněním atd.) (Koluchová & kolektiv, 1989).

Agresivní chování se často objevuje při řešení problému útokem na druhou osobu, ale také na zvíře či poškození přírody a majetku (Vágnerová, 2008; Dařílek, 2013). Agresivní reakci může vyvolat i nejmenší náznak stresu, díky kterému dochází ke zvýšení adrenalinu (Rüegg, 2020). Agresivní chování může být povzbuzeno a vyvoláno různými pocity, jako třeba strachem, zvýšenou úzkostí a frustrací (Vágnerová, 2008). Často souvisí s dlouhodobým

zanedbáváním, zneužíváním a týráním dítěte a pojí se s nízkou sebedůvěrou a sebevědomým, užíváním drog nebo alkoholu (Říčan & kol., 2006; Lorincová, 2014).

Komentář: *Představme si situaci, kdy dítě pokřikuje na agresora způsobem: „Ty nic neumíš, nic nedokážeš, jsi tlustý a slabý“, posmívá se mu. Agresora se dotkne ve slabém místě tehdy, kdy řekne, že je tlustý. To ho vyprovokuje natolik, že se brání útokem. Tedy agresí. Myslím si, že agresivní chování je podpořeno prostředím v rodině. (Agresor je doma sám bit nebo si ho rodiče nevšímají). Vzor řešení situací přebírají děti často od rodičů a podobné nebo stejné situace následně řeší stejným způsobem. Těmto dětem chybí pocit bezpečí a lásky.*

Může se jednat o reakci, u níž chce osoba agresí dosáhnout svého nebo chce prosadit svůj názor. Dokazuje tím svou sílu (Svoboda, 2014). Také se může stát, že dítě ubližuje druhým, protože mu to dělá dobře (Vágnerová, 2008).

Komentář: *Dítě ubližuje druhým, protože se poté cítí dobře. Má pocit moci a má kontrolu nad situací.*

Agresivní jedinci (děti) pocházejí z rodin, ve kterých jejich členové mají spoustu problémů a nejsou vzorem pro své děti. Mezi členy rodiny nejsou dobré vztahy, chybí soudržnost a podpora, tudíž dochází k častým konfliktům a hádkám. Objevuje se výchovný styl, který přehlídá agresivní chování dítěte, častá stěhování, nižší ekonomická úroveň (Říčan, Krejčířová, & kolektiv, 2006). Agresivní a antisociální chování je následkem zpravidla nejistého - dezorganizovaného typu vazby, důsledkem týrajících, zanedbávajících rodičů či úplného opuštění dítěte (Lorincová, 2014).

Násilí ovlivňuje dítě jak psychicky, tak fyzicky. Pod násilím si představme dlouhodobé fyzické, psychické týrání, šikanu, ale i sexuální zneužívání či znásilnění. V důsledku násilí vyvolává trauma, které má vliv na změnu vztahu k sobě samému (pochybnosti o sobě) i k okolí. Následkem traumatu jsou noční můry, výbuchy hněvu, stažení se do sebe, omezení veškerého sociálního kontaktu. Trauma se přenáší i na osoby blízké oběti (Čermák, 1999). „*Tato sekundární traumatizace, není-li účinně zvládnuta, má tendenci přenášet se z generace na generaci, a stát se tak traumatem transgeneračním*“ (Čermák, 1999, str. 138) Transgenerační trauma je dále rozpracováno v kapitole 7.

6.4 Růstová retardace

Růst je ovlivněn geneticky, pohlavím a spousty dalšími faktory, jako například ročním obdobím, zdravotním stavem, mírou pohybové aktivity, rodinou a jejím socioekonomickým stavem. Je dokázáno, že jeden z nejrizikovějších faktorů je podvýživa (Lebl & Krásničanová, 1996).

Dle Lebla a Krásničanové (1996) se příčiny růstové retardace dělí do čtyř skupin. A to na děti, které jsou malé, ale zdravé, děti s endokrinní poruchou, s chronickým onemocněním systémové povahy a s poruchou z oblasti klasické genetiky. Řekla bych, že do tématu poruch vztahové vazby nejvíce zapadají děti s chronickým onemocněním systémové povahy. Tato skupina dětí často trpí na dlouhodobá onemocnění, které mají za následek právě růstovou retardaci. Často to bývají onemocnění jako cystická fibróza, Crohnova nemoc, Bartterův syndrom, celiakie, hladovění, mentální anorexie a špatně léčený diabetes mellitus.

Brisch ve své publikaci (2011) uvádí příklad: Díky špatné výchově a nereagování rodičů na signály dítěte, které touží po tělesném kontaktu, dochází například k růstové psychogenní retardaci. Znamená to, že se růst zpomalí nebo na nějakou dobu zastaví. Po docházení za odbornou péčí k psychoterapeutovi rodiče pochopí, proč je důležité všimnout si a vnímat signály, potřeby dítěte a také je naplňovat. Po několika sezeních se růstový vývoj zlepší a opět probíhá v normě.

6.5 Disociace a delikvence

Disociace vzniká jako ochrana před stresem díky schopnosti rozdělení vědomí a objevuje při reakci na trauma (Cairns, 2013). Traumatická situace přichází neočekávaně a vyznačuje se silnou intenzitou, kdy dochází až k pocitům bezmoci. Reakce na zátěžovou situaci bývá dočasná. Zpravidla mizí, pokud této situaci již není dítě vystaveno. Stresová situace vede k disociacím, které trvají delší dobu a na obnovu zdravého fungování vědomí je zapotřebí více času. K velmi závažné disociaci vede traumatická zkušenost, dochází k trvalému oddělení těla a pocitů (psychiky) (Ruppert, 2008).

Delikvenci Hartl a Hartlová (2015) charakterizují jako antisociální jednání. Znamená to, že osoba chovající se delikventně nesplňuje požadavky společnosti (Blažek, Fischer, & Škoda, 2019).

7 Poznatky a teorie z neurobiologického hlediska

V úvodu této kapitoly, která je zaměřena na kombinaci vztahové vazby s neurobiologií, uvedeme neurobiologické rámce a následně se budeme věnovat jednotlivým teoriím.

Neurobiologie je vědní obor, který se zabývá především fungováním a stavbou mozku, jeho částmi, nervovými buňkami a hormonálními činnostmi, ale také se zajímá o chování jedince. Snaží se zjistit, jak fungování mozku ovlivňuje chování jedince (Winnette, 2018).

Od prenatálního období až do dvou let dítěte, jak uvádí Petra Winnette (2018), probíhá velmi intenzivní a rychlý vývoj mozku. Třetí trimestr těhotenství je stěžejní pro začátek růstu a vývinu mozku dítěte a také je to čas, kdy ženy tvoří relativně stabilní reprezentaci sebe a dítěte. Vědci prokázali, že to, jak matka prezentuje své nenarozené dítě, se odráží od její vztahové vazby k primární osobě, tedy k její matce. Tato prezentace dítěte je nevědomá a má hluboký dopad na následnou transakci (domněnky o svých názorech, myšlenkách) vztahové vazby (citového pouta) po porodu (Schore, 2002).

Od narození se dítě snaží o navázání kontaktu se sociálním prostředím, hlavně se svou vazebnou osobou, tedy matkou. V prvních pokusech o navázání citové vazby (pouta) využívá zpočátku především smysly, a to čich, chuť a dotek. Na konci druhého měsíce dochází k velké změně v rozvoji sociálních a emocionálních schopností. Po tomto období se začíná vyvíjet zrak a všechny následné zkušenosti jsou modifikovány i pomocí zraku. Je důležitý zejména výraz tváře matky, který je nejsilnějším vizuálním podnětem v prostředí dítěte. Důležité jsou i oči, působí jako silný mezilidský kanál pro přenos informací. Komunikace tváří v tvář je důležitá pro získání kognitivních a sociálních informací. Rodiče se tak nevědomě zapojují do intuitivní, obličejové, hlasové a gestické preverbální komunikace. Tyto situace poskytují dětem (kojencům) velké množství informací (Schore, 2002). Z toho vyplývá, že vývoj mozku je formován časnými smyslovými vjemy a dalšími vlivy prostředí. Pokud tak formovány nejsou, dochází k poruchám chování, agresí a děti jsou více citlivé na stres (Rüegg, 2020).

Matka není vždy citově sladěna se snahou dítěte o navázání kontaktu se sociálním prostředím. Neumí se vcítit a rozpoznat potřeby dítěte a tím dochází ke ztrátě pouta. I když krátkodobé dysregulace nejsou problematické, dlouhodobé negativní stavy jsou pro kojence škodlivé, poněvadž se stupňují v intenzitě, frekvenci a délce.

V časném vývoji dítěte je zásah dospělého stěžejní pro zvládnutí narušení pouta. Pokud matka způsobí dítěti stresovou reakci (nepřiměřená reakce vůči dítěti díky naštvání z práce,

např. křik) svým špatným naladěním, ale včas si to uvědomí a snaží se situaci napravit (rozveselením a omluvou dítěti, vysvětlením), dochází k regulaci negativních stavů dítěte. Tímto způsobem se dítě učí, jak tolerovat, regulovat a zvládat negativní afektivní stavy. Při utváření vztahové vazby regulované emoční komunikace probíhající během prvních dvou let dítěte se matka napojí na dítě a poté reguluje úroveň intenzity jeho negativních a pozitivních stavů. Připoutanost je tedy dyadická (interaktivní) regulace emocí. Zároveň je i dítě navázáno na primární vztahovou osobu (matku). Regulace vlivů není jen tlumení negativních emocí. Zahrnuje také zesílení a podpoření pozitivních emocí. Regulované afektivní interakce s matkou vytvářejí pocit bezpečí i zvědavost, která pomáhá dítěti k poznávání sebe samého a okolí díky novým situacím. Tyto situace, a reakce na ně, ovlivňují také tělesný stav dítěte na úrovni psychosomatické. Emoce jsou tedy zpočátku regulovány ostatními, ale v průběhu raného vývoje se v důsledku neurofyziologického vývoje stávají stále více samoregulačními (Schore, 2002).

Nyní si představíme dvě vybrané neurobiologické teorie spjaté s poruchami vztahové vazby.

1. Jednou velmi významnou je **transgenerační přenos vzorců**. Transfer dle psychologického slovníku je určitý přenos (Geist, 2000). Generace je dle Hartla a Hartlové (2015) „*potomstvo rodičů žijící ve stejném čase*.“ V případě transgeneračního přenosu traumatu se jedná hlavně o přenesení vzorců chování v určitých situacích z jedné generace na druhou. Díky špatným vzorcům z minulých situací předaných rodiči, se děti opakovaně dostávají do podobně či stejně nepříjemných životních situací. Proto je důležitá odvaha dělat věci jinak než rodiče a nezdravé vzorce chování změnit. Následky traumatu mohou být tak silné, že ovlivní i generaci, která trauma nezažila.

Transgenerační přenos může být vědomí či nevědomí. Vědomým přenosem rozumíme vědomé přenášení tradic a zvyků rodiny. Zatímco nevědomí přenos je utvářen mnoha neuzdravenými a nezpracovanými zkušenostmi z rodinné minulosti. Proto se celé generace jedné rodiny potýkají s předčasným porodem, náhlými potraty, úmrtími. Uzdravení nevědomého přenosu závisí na uvědomění si tohoto problému, na následné práci tento vzorec změnit a na vědomém přenosu nových lepších rodinných vzorců (Tóthová, 2011).

Traumatické zážitky a situace ovlivňují strukturu a fungování mozku (Brisch, 2011). Mozek se vyvíjí a je strukturován na základě interakcí, a to zpočátku hlavně interakcemi mezi primární vztahovou osobou (matkou) a dítětem. Je dokázáno, že se liší vývoj mozku mezi dítětem s bezpečnou vztahovou vazbou a dítětem s nejistou vztahovou vazbou (Cairns, 2013).

2. Porges (2007) představuje **polyvagální³ teorii**, se kterou přichází nová fylogenetická perspektiva. Polyvagální teorie zdůrazňuje především význam fylogenetických změn v nervových strukturách regulujících autonomní nervový systém (Porges, 2007). Fylogenetická perspektiva se zaměřuje na význam sociální angažovanosti jako mechanismu, který podporuje vytváření sociálního připoutání a sociálních vazeb. Autor představuje model sociální angažovanosti, který je odvozen z polyvagální teorie. Model sociální angažovanosti zahrnuje dle Porgese (2005) tyto body:

- neurální obvody, které ovlivňují naše chování v různých situacích a podporují (spouštějí) obranné strategie při náročných (stresujících) situacích, tedy ovládají to, jak v těchto situacích zareagujeme a jakou obranou strategií nevědomě zvolíme (boj, útěk nebo ztuhnutí),
- neurální obvody tvoří fylogeneticky organizovanou hierarchii,
- nervový systém nevědomě vyhodnocuje riziko v prostředí (neurorecepce) a reguluje vnitřní stav tak, aby podporoval vyjádření adaptivního chování tak, aby odpovídalo neuroreceptci bezpečí, nebezpečí nebo ohrožení života,
- sociální chování spojené s vytvářením pevných citových vazeb vyžaduje jedinečný biobehaviorální stav charakterizovaný imobilizací⁴ bez strachu,
- imobilizace bez strachu je zprostředkována výběrem nervového obvodu regulující vazby obranného ztuhnutí.

Tento model poskytuje fylogenetickou interpretaci nervových mechanismů zprostředkujících chování a fylogenetické rysy spojené se stresem a několika psychiatrickými poruchami (Porges, 2005).

„Defekty mozkových neurotransmiterů způsobují poruchy chování. Přebytek, ale také nedostatek určitých neurotransmiterů v mozku může způsobit dramatické poruchy lidského chování a nálady. Často jsou tyto biochemické změny v centrálním nervovém systému vyvolány poruchou určitého specifického proteinu, jehož správné produkci brání jediný mutovaný gen způsobující onemocnění“ (Rüegg, 2020).

³ Polyvagální teorie popisuje souvislosti mezi nervovým systémem a sociálním, emočním prožíváním a využitím strategií přežití. Bližší informace o této teorii se dočtete zde:

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1868418/> a v publikaci od autora Stephen W. Porges: *The polyvagal theory: neurophysiological foundations of emotions, attachment, communication, and self-regulation*

⁴ Imobilizace = krátkodobé nebo dlouhodobé znehybnění, ztuhnutí.

8 Diskuze

Cílem literature review je seznámit čtenáře s problematikou ohledně daného tématu, v našem případě ohledně Poruch vztahové vazby. V mezích, které nám umožňuje rozsah bakalářské práce. A kriticky zhodnotit prezentované informace dostačujících pro snadnou orientaci v této problematice.

Z bakalářské práce a informací o vztahové vazbě vyplývá, že všichni autoři čerpají z poznatků Johna Bowlbyho, který jako první popsal teorii vztahové vazby. Později byla doplněna o kategorizaci Marie Ainsworthové, ve které jsou popsány tři typy vztahové vazby. Dospěla k nim pomocí experimentu zvaného Nezvyklá situace. Po zjištění Mainové a Salomonové, že některé děti nezapadají ani do jedné kategorie, byla vytvořena čtvrtá vazba - dezorganizovaná. Tato základní typologie (kategorizace) dle Ainsworthové, doplněna o vazbu dezorganizovanou, je velmi přehledná a dostačující. Zde lze naleznout více dopodrobna rozepsanou typologii, rozšířenou o několik typů, dle Brische. Z mého pohledu je toto dělení příliš podrobné. Ale pro odborníky, kteří se zabývají diagnostikou, umožňuje podrobnější specifikaci jednotlivých kategorií pro bližší identifikaci projevů. Existují i další členění, kde se autoři liší pouze v názvech typů nebo v celém rozdělení.

Pro studenty a širší veřejnost, kterou toto téma zajímá, je nejpřehlednější dle mého názoru základní kategorizace typů dle Marie Ainsworthové, popřípadě některá z dalších dělení od jiných autorů například Obegiho a Beranta a Brennana, Clarka a Sharera, které jsou ve stručnosti popsány v podkapitole 3.3.

Teprve v posledních letech se někteří autoři začali zabývat tématem (teorií) attachmentu ve spojení učitel a žák. Ve svých publikacích toto téma zmiňují například Lacinová a Doležalová. Tato teorie je dle mého názoru velmi zajímavá a přínosná hlavně pro učitele mateřských a základních škol nebo speciální pedagogy. Znalost nebo alespoň informovanost pedagogů o attachmentu je důležitá. Snáze tak pochopí určité chování žáků a včasně zařadí efektivní prevenci. Zahraniční autoři se tomuto tématu věnují více podrobně a vychází mnoho článků a výzkumů na toto téma. Zaměřují se například na to, jak ovlivňuje pohlaví učitele vztah s dítětem.

Cílem kapitoly terapií poruch vztahové vazby je pouze zprostředkovat možnosti různých terapií. Z pohledu budoucí učitelky mateřské školy myslím, že terapie jsou v rukou spíše

odborníků. Z mého pohledu může pedagog alespoň doporučit, informovat rodiče o možných terapiích.

Díky poruchám vztahové vazby může dojít k různým důsledkům v chování dítěte. Z pohledu budoucí učitelky mateřské školy si myslím, že tato kapitola je přínosem právě pro pedagogické pracovníky. Je důležitá alespoň z hlediska uvědomění si, že například agresivní chování dítěte/žáka může mít různé příčiny, které sahají až do raného věku dítěte.

Z mého pohledu jsou důležité a zajímavé poznatky o attachmentu z neurobiologického hlediska. O toto spojení neurobiologie a attachmentu se začali vědci a autoři zajímat poměrně nedávno. Dle mého názoru jsou velmi zajímavé dvě vybrané teorie, především transgenerační přenos, který určitě stojí za přečtení.

Z důležitých publikací, které se zabývají tématem attachmentu, je dle mého názoru dostatek. Jedním z nejdůležitějších děl je trilogie od Johna Bowlbyho, která je přeložena do českého jazyka a knihy najdete pod názvy: *Vazba, Odloučení, Ztráta*. Díla jsou velmi rozsáhlá a zastřešují problematiku vztahové vazby.

Další autor, kterého je třeba zmínit, je Karl Heinz Brisch. Jednou z jeho významných publikací je kniha s názvem *Poruchy vztahové vazby*. Je velmi přínosná pro tuto problematiku a naleznete zde mnoho důležitých informací, ale díky takovému množství informací je kniha pro pokročilejší čtenáře, kteří již mají povědomí o tomto tématu. Proto je z mého pohledu čtivější a přehlednější jeho další publikace, a to kniha *Bezpečná výchova*. V podstatě jde o praktickou příručku pro rodiče s dětmi, která shrnuje téma vztahové vazby a jak si vytvořit bezpečné pouto. Kniha je přehledná a obsahuje mnoho užitečných informací.

Nutno zmínit i českou autorku Petru Vrtbovskou a její publikaci *O ztraceném dítěti a cestě do bezpečí*. Tato kniha je čtivá a mířená hlavně pro rodiče. V této knize je zmíněno právě i téma neurobiologie ve spojení s attachmentem.

Dle mého názoru je škoda, že se tímto tématem nezabývá více monografických publikací, které by toto téma obohacovaly o nejnovější výzkumné poznatky. Konkrétně se jedná o spojení poruch vztahových vazeb s neurobiologickým výzkumem.

Při analýze a syntéze poznatků jsem postrádala publikace, které by se zabývaly tématem attachmentu v mateřských školách a vztahem mezi učitelem a žákem. Z mého pohledu není toto téma dostatečně zdůrazňované a v povědomí učitelů a širší veřejnosti. Zasloužilo by si mnohem

více pozornosti, protože důsledky spjaté s poruchami vztahové vazby ovlivňují jedince během jeho vývoje až do dospělosti. Proto je hlavním cílem této práce poskytnout a pochopitelným způsobem popsat nejnovější informace a poznatky týkající se poruch vztahové vazby.

9 Závěr

Na základě zhodnocení dosavadních teoretických informací jsme zformulovali následující závěry, které korespondují s cíli.

- Bowlby jako první zformuloval poznatky o teorii vztahové vazby,
- Na Bowlbyho navázala Marie Ainsworthová, která vytvořila základní kategorizaci typů vztahové vazby (viz. kapitola 1),
- Vztahová vazba se utváří již od prenatalního vývoje dítěte a to primárně mezi vazebnou osobou (nejčastěji matkou) a dítětem, sekundárně pak většinou s otcem dítěte a později i s dalšími osobami. Citovou vazbu si tvoří jak matka k dítěti (tzv. bonding), tak i dítě k matce (viz. kapitola 1.1),
- Nejčastěji jsou zmiňované základní typy dle Marie Ainsworthové, ale existují i další kategorizace,
- Základní typy vazby dle Marie Ainsworthové se dělí na typ jistý - bezpečný, nejistý - ambivalentní, nejistý - vyhýbavý. Tyto tři typy později doplňují M. Mainová a J. Salomonová o nejistý - dezorganizovaný typ,
- Brennan, Clark a Sharer kategorizovali typy vztahové vazby na jistý, nadměrně zaujatý, distancovaně vyhýbavý a bázlivě vyhýbavý. Další dělení (viz. kapitola 3.3) jsou dle Šolcové, Obegiho a Beranta, Brische, dle longitudiálního hlediska,
- V rámci terapie poruch vztahové vazby lze využít Dyadic Developmental Psychotherapy; Pessó Boyden System Psychotherapy; Watch, Wait and Wonder a The Attachment and Biobehavioral Catch-up (viz. kapitola 5.2),
- Poruchy vztahové vazby se mohou projevit jako různé patopsychologické problémy. Jedná se například o projevy agrese, delikvence, poruchy příjmu potravy, fobii ze školy a růstovou retardaci. S těmito důsledky souvisí také psychosomatika. Tato problematika je více rozepsána v kapitole 6,
- Mezi novější teorie vztahové vazby patří teorie vztažené k neurobiologickému základu, například transgenerační přenos a polyvagální teorie.
- Cílem bylo vytvoření srozumitelné a základní syntézy poznatků pro další využití ve výzkumu v rámci magisterského studia.

10 Souhrn

Předložená bakalářská práce pojednává o poruchách vztahové vazby. Jedná se o teoretický typ bakalářské práce s pokusem o literature review. Cílem je popsat a zhodnotit stav bádání v určité oblasti, ale také seznámit čtenáře se stavem výzkumu ohledně daného tématu. Autoři ve svých publikacích často vycházejí z teorie Johna Bowlbyho a typologie Marie Ainsworthové. Typy vztahové vazby každý člení a popisuje jiným způsobem. Práce se dělí na šest kapitol.

První kapitola se zabývá především historií a vývojem vztahové vazby. Ve druhé si přečtete o základních typech vazby a dalšího členění od různých autorů. Třetí se zabývá vztahem mezi učitelem a žákem. Další pojednává o možných způsobech terapií. Pátá kapitola se zabývá možnými důsledky vzniklými poruchami vztahové vazby a poslední kapitola je ukončena poznatky a některými teoriemi z neurovědy.

Seznam použité literatury

- Blažek, P., Fischer, S., & Škoda, J. (2019). *Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj*. Grada.
- Bowlby, J. (2012). *Odloučení: kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem* (přeložil Ivo MÜLLER). Portál.
- Bowlby, J. (2010). *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem* (přeložil Ivo MÜLLER). Portál.
- Brisch, K. H. (2012). *Bezpečná výchova: budování jisté vztahové vazby mezi rodiči a dětmi* (přeložil Pravoslav PROKEŠ). Portál.
- Brisch, K. H. (2011). *Poruchy vztahové vazby: od teorie k terapii* (přeložil Petr PATOČKA). Portál.
- Cairns, K. (2013). *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost* (přeložil Hana ANTONÍNOVÁ). Portál.
- Carter, C. S., Ahnert, L., Grossmann, K. E., Hrdy, S. B., Lamb, M. E., Porges, S. W., & Sachser, N. (Eds.). (2005). *Attachment and bonding: A new synthesis* (Vol. 92). MIT Press.
- Čermák, I. (1999). *Lidská agrese a její souvislosti*. Fakta.
- Černá, R., Rybová, M., Saidlová, A., Semerádová, M., Skokanová, I., & Zachařová, B. (2013). *Cesta k dítěti: terapeutické metody pro práci s dětmi v náhradní rodinné péči*. Centrum náhradní rodinné péče, Amalthea.
- Dařílek, P. (2013). *Agrese a šikana u dětí a možnosti jejich zvládnutí*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Doležalová, P. P. Co by měli učitelé vědět o attachmentu. In *SBORNÍK KONFERENCE ROZVOJ ŠKOLY A SUPERVIZE* (p. 13).
- Fischerová, J. (1980). *Úvod do patopsychologie se zřetelem k etopedii* (2. opr. a dopl. vyd, I, Část obecná). Rektorát Univerzity Palackého.
- GEIST, B. (2000). *Psychologický slovník*. 2. vydání. Praha: Vodnář.
- Goldberg, S. (2014). *Attachment and development*. Routledge.
- Hartl, P., & Hartlová, H. (2015). *Psychologický slovník* (Třetí, aktualizované vydání). Praha: Portál.
- Hašto, J. (2005). *Vztahová vazba: Ku koreňom lásky a úzkosti*. Vydavateľstvo F.
- Howe, D. (2011). *Attachment across the lifecourse: A brief introduction*. Macmillan International Higher Education.

- Hughes, D. A. (2017). *Budování citového pouta: Jak probouzet lásku v hluboce traumatizovaných dětech*. Institut fyziologické socializace.
- Hughes, D. A. (2020). Získáno 12. 10 2020, What is meant by PACE?: <https://ddpnetwork.org/about-ddp/meant-pace/>
- Ježková, Z., & Černá, R. (2013). Získáno 1. 5. 2019, Attachment: o důležitosti citového pouta v životě, o jeho poruchách a léčení. <https://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/attachment-o-dulezitosti-citoveho-pouta-v-zivote-o-jeho-poruchach-a-leceni-89.html#vznik-teorie-attachmentu>
- Knopf, J. W. (2006). Doing a literature review. *PS: Political Science and Politics*, 39(1), 127-132.
- *Rozvoj školy a supervize: sborník konference : ZŠ Kamenický Šenov dne 31.5.2012.* (2012). Lumen Vitale - Centrum vzdělávání.
- KOLUCHOVÁ, J. a kolektiv (1989) Přehled patopsychologie dítěte I. 1. vyd. *Olomouc: Univerzita Palackého, nakladatel Praha: SPN.*
- KOUKOLÍK, F. (2013). Funkční neuroanatomie rodičovství. *General Practitioner/Praktický Lekar*, 93(5).
- Křivohlavý, J. (2009). *Psychologie zdraví* (Vydání třetí). Portál.
- Kulísek, P. (2000). Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment). *Československá psychologie: časopis pro psychologickou teorii a praxi*.
- Lacinová, L. (2018). Všichni moji blízcí.
- Lebl, J., & Krásničanová, H. (1996). *Růst dětí a jeho poruchy*. Galén.
- Lečbych, M., & Pospíšilíková, K. (2012). ČESKÁ VERZE ŠKÁLY EXPERIENCES IN CLOSE RELATIONSHIPS (ECR): PILOTNÍ STUDIE POSOUZENÍ VZTAHOVÉ VAZBY V DOSPĚLOSTI. *E-psychologie*, 6(3).
- Lee, J. S., & Cho, B. H. (2001). Preschool children's representation of attachment: Associations with teacher-child relationship and social competence. *Korean Journal of Child Studies*, 22(3), 17-29.
- Lorenz, K. (1990). *8 smrtelných hříchů*. Panorama.
- Lorenz, K. (1997). *Odumírání lidskosti*. Mladá fronta.
- Lorincová, T. (2014). Vztahová väzba a agresívne prejavy v období mladšej dospelosti- " čiastkové výsledky". *Psychologie a její kontexty (Psychology & Its Contexts)*, 1(5), 29-38.

- Lečbych, M., & Pospíšilíková, K. (2012). ČESKÁ VERZE ŠKÁLY EXPERIENCES IN CLOSE RELATIONSHIPS (ECR): PILOTNÍ STUDIE POSOUZENÍ VZTAHOVÉ VAZBY V DOSPĚLOSTI. *E-psychologie*, 6(3).
- Mahler, M. S., Pine, F., & Bergman, A. (2006). *Psychologický zrod dítěte* (přeložil Slavoj TITL, přeložil Jana MALCOVÁ, přeložil Jaromír TEICHMAN). Triton.
- Obegi, J. H., & Berant, E. (Eds.). (2010). *Attachment theory and research in clinical work with adults*. Guilford press.
- Porges, S. W. (2007). The polyvagal perspective. *Biological psychology*, 74(2), 116-143.
- Porges, S. W. (2005). The role of social engagement in attachment and bonding. *Attachment and bonding*, 33-54.
- Pugnerová, M., & Konečný, J. (2012). *Patopsychologie se zaměřením na psychologii handicapu*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Pugnerová, M., & Kvintová, J. (2016). *Přehled poruch psychického vývoje: psychická deprivace, neurotické obtíže v dětském věku, poruchy chování a syndrom hyperaktivity, psychologie jedinců s různými typy postižení*. Grada.
- Quaglia, R., Gastaldi, F. G., Prino, L. E., Pasta, T., & Longobardi, C. (2013). The pupil-teacher relationship and gender differences in primary school.
- *Rodiče a jejich děti*. (2019). Získáno 1. 5. 2019, <https://www.rodice-a-deti.cz/teorie-citove-vazby>
- Rogge, J. -U. (1999). *Dětské strachy a úzkosti* (přeložil Jitka VRÁTILOVÁ). Portál.
- Richard, R. (2015). *Fyziologie a patologická fyziologie: pro klinickou praxi*. Grada Publishing as.
- Rüegg, J. C. (2020). *Možek, duše a tělo*. PORTÁL sro.
- Ruppert, F. (2008). *Trauma a rodinné konstelace: psychické disociace a jejich léčba* (přeložil Petr BABKA). Portál.
- Říčan, P., & Krejčířová, D. a kol.(2006). *Dětská klinická psychologie*. Grada, Praha.
- Schore, A. N. (2002). The neurobiology of attachment and early personality organization. *Journal of Prenatal and Perinatal Psychology and Health*, 16, 249-264.
- Slimáková, M. (2015). Získáno 8. 9 2020, Hormony řídí růst, libido i náladu. Jak zajistit, aby fungovaly?: <https://www.margit.cz/hormony-fungovaly/>

- Spilt, J. L., Vervoort, E., & Verschueren, K. (2018). Teacher-child dependency and teacher sensitivity predict engagement of children with attachment problems. *School Psychology Quarterly*, 33(3), 419.
- Stievenart, M., Roskam, I., Meunier, J. C., & Vandemoortele, G. (2012). Assessment of preschoolers' attachment security using the Attachment Q-set and the Attachment Story Completion Task. *International Journal of Educational and Psychological Assessment*, 12(1).
- Svoboda, J. (2014). *Agrese a agresivita v předškolním a mladším školním věku*. Portál.
- ŠOLCOVÁ, I.(2009). *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Grada, Praha. *Psyché (Grada)*.
- Tóthová, J. (2011). *Úvod do transgenerační psychologie rodiny: transgenerační přenos vzorců rodinného traumatu a zdroje jeho uzdravení*. PORTÁL sro.
- UCHYTILOVÁ, L., & VIKTOROVÁ, L. (2019). Přípravenost k rodičovství a vztahová vazba. *Diskuze v psychologii*, 1(1), 17-27.
- Vágnerová, M. (2008). *Psychopatologie pro pomáhající profese* (Vyd. 4., rozš. a přeprac). Portál.
- Vágnerová, M. (2014). *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Portál.
- Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Karolinum Press.
- Veríssimo, M., Torres, N., Silva, F., Fernandes, C., Vaughn, B. E., & Santos, A. J. (2017). Children's representations of attachment and positive teacher–child relationships. *Frontiers in psychology*, 8, 2270.
- Vrtbovská, P. S. (2010). *O ztraceném dítěti & cestě do bezpečí: attachment, poruchy attachmentu a léčení*. Scan.
- Winnette, P. (2018). *Co to je attachment?: v pěti bodech pro rodiče, pěstouny a odborné pracovníky v oboru péče o děti*. Natama.

Přehled obrázků

Obrázek 1: Makak rhesus s mládětem.....	8
Obrázek 2: Průběh experimentu Nezvyklá situace.....	9
Obrázek 3: Tři hlavní typy dle Marie Ainsworthové	11
Obrázek 4: Typy vztahové vazby dle Aishworthové doplněné o typ dezorganizovaný dle Mainové a Salomonové	12
Obrázek 5: Postoj PACE	23

Anotace

Jméno a příjmení:	Vendula Kubartová
Katedra:	Katedra psychologie a patopsychologie
Vedoucí práce:	PhDr. Jana Kvintová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2021

Název práce:	Poruchy vztahové vazby
Název v angličtině:	Attachment disorders
Anotace práce:	<p>Tato bakalářská práce se zabývá teorií vztahové vazby a poruchami vztahové vazby. Práci členíme na šest kapitol. V nichž je pozornost věnována vzniku a vývoji vztahové vazby, základní typologii a dalším kategorizacím, vztahu mezi učitelem a žákem, možným terapiím a důsledkům spojených s poruchami vztahové vazby a na závěr některým dosavadním poznatkům o attachmentu z hlediska neurobiologického. Cílem této bakalářské práce je popsat a zhodnotit stav bádání a teoretických konceptů ve sledované problematice poruch vztahové vazby a tím tak poskytnout komplexní literature review v rozsahu, který nám umožňuje bakalářská práce.</p>
Klíčová slova:	Vztahová vazby, poruchy vztahové vazby, důsledky poruch vztahové vazby, neurobiologie ve spojení s vztahovou vazbou
Anotace v angličtině:	<p>This bachelor thesis focuses on attachment theory and attachment disorders. The work is divided into six chapters. In which attention is paid to the origin and development of attachment, basic typology and other categorizations, the attachment between teacher and student, possible therapies and consequences associated with attachment disorders and finally some existing knowledge about attachment from a neurobiological point of view. The aim of this bachelor's thesis is to describe and evaluate the state of research and</p>

	theoretical concepts in the issue of attachment disorders and thus provide a comprehensive literature review to the extent that allows the bachelor's thesis.
Klíčová slova v angličtině:	Attachment, attachment disorders, consequences attachment disorders, neurobiology in connection with attachment
Přílohy vázané v práci:	0
Rozsah práce:	37
Jazyk práce:	Čeština